

**ПОСТАЧАННЯ ПРИРОДНОГО ГАЗУ В УКРАЇНІ:
ВПЛИВ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ****NATURAL GAS SUPPLY IN UKRAINE: THE INFLUENCE OF THE PRACTICE
OF THE EUROPEAN UNION**

Слободенюк В.А., адвокат, головний юрисконсульт

НАК «Нафтогаз України»

аспірант заочної форми навчання кафедри цивільного права

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена висвітленню правового поля функціонування ринку природного газу в країнах Європейського Союзу та його вплив на українське законодавство з метою якісного функціонування енергетичної складової діяльності держави та, зокрема, проведення аналізу щодо ефективності правової імплементації норм європейського законодавства з метою покращення договірних складових постачання природного газу в Україні.

Оскільки наразі Україна перебуває на шляху вступу до Євросоюзу, є учасником Договору про заснування Енергетичного співтовариства та нещодавно стала членом "енергетичного Євросоюзу", тобто приєдналася до європейської енергетичної системи ENTSO-E, дослідження юридичних аспектів щодо енергетичної євроінтеграції є на часі.

Сектор природного газу в європейських країнах включає виробництво природного газу, зберігання зрідженого природного газу (LNG), транспортування по трубопроводах, розподіл, продаж і торгівлю, а також роздрібну торгівлю та використання.

Газовий ринок ЄС знаходиться в самому центрі енергетичного союзу та змінюється швидше, ніж будь-коли раніше. Справді, Європейська Рада неодноразово наголошувала на пріоритеті ЄС щодо забезпечення своєї газової безпеки та сприяння ліквідним і конкурентоспроможним ринкам газу в усьому ЄС. З точки зору інтеграції ринку, поступове впровадження мережових газових кодексів сприяє подальшій інтеграції ринків.

У лютому 2015 року Європейська Комісія (Комісія) оголосила про нову стратегію Енергетичного Союзу – Рамкову стратегію стійкого Енергетичного Союзу з перспективною політикою щодо зміни клімату. Дана стратегія підкреслює важливість таких цілей політики як безпека постачання газу і повністю інтегрований європейський газовий ринок, наразі Комісія ставить їх ефективне впровадження та виконання як головний пріоритет на найближчі роки.

Газовий сектор в основному регулюється галузевим законодавством ЄС (регуляторами, директивами та вказівками) і забезпечує виконання загальноприйнятих правил конкуренції ЄС. Проте інші сфери законодавства ЄС також можуть впливати на сектор природного газу (наприклад, правила щодо державної допомоги, державних закупівель, вільного руху товарів, послуг і капіталу, а також екологічне законодавство ЄС).

Енергетична політика ЄС спрямована на створення добре функціонуючих енергетичних ринків, які забезпечують надійне постачання енергії за конкурентними цінами. Щоб досягти цього, законодавство ЄС має на меті відкрити європейські газові ринки для конкуренції та створити єдиний європейський ринок газу. Ключем до досягнення цієї мети є ліквідація національних монополій, усунення бар'єрів для транскордонного постачання газу, забезпечення доступу третіх сторін до транспортної інфраструктури та встановлення єдиних умов у усьому ЄС.

Ключові слова: постачання, природний газ, договір, європейське законодавство, енергетичний ринок, Європейський Союз.

The article is devoted to the coverage of the legal field of the functioning of natural gas in the European Union and its impact on the national legislation on the quality functioning of the energy component of the state's activity and, in particular, to the analysis of the effectiveness of the legal implementation of legislation on the improvement of the contractual components of the supply of European natural gas in Ukraine.

Since Ukraine is currently on the path to joining the European Union, is a party to the Treaty on the Establishment of the Energy Community and recently became a member of the "Energy European Union", i.e. joined the European energy system ENTSO-E, the study of legal aspects of European energy integration is timely.

The domestic natural gas sector, including the natural gas production, liquefied natural gas (LNG) storage, pipeline transportation, distribution, commodity sales and trading segments and retail sales and usage.

The EU's gas market is at the very centre of the energy union, and is changing faster than ever before. Indeed, the European Council has stressed repeatedly the EU's priority of ensuring its gas security, and promoting liquid and competitive gas markets across the whole of the EU. The Commission has already proposed a revision to the gas Security of Supply Regulation and negotiations are close to finalisation. Earlier this year, the Commission published an 'LNG Strategy'. In terms of market integration, the progressive adoption of grid codes is further integrating markets.

In February 2015, the European Commission (the Commission) announced the new Energy Union strategy – the Framework Strategy for a Resilient Energy Union with a Forward-Looking Climate Change Policy – that emphasises the importance of these policy goals (ie, security of gas supply and a fully integrated European gas market), and puts their effective implementation and enforcement as a top priority for the coming years.

The gas sector is principally subject to sector-specific EU legislation (regulations, directives and guidelines) and the enforcement of generally applicable EU competition rules. However, other areas of EU law may also have an impact on the natural gas sector (eg, rules on state aid, public procurement, free movement of goods, services and capital, and EU environmental legislation).

EU energy policy aims to establish well-functioning energy markets that ensure secure energy supplies at competitive prices. To achieve this, EU legislation has sought to open up the European gas markets to competition and to create a single European gas market. Key to realising this aim is the breaking up of national monopolies, removal of barriers to cross-border gas supply, ensuring third-party access to transport infrastructure and the establishment of uniform conditions through out the EU.

Key words: supply, natural gas, contract, European legislation, energy market, European Union.

На шляху до розбудови енергетичного правового поля Європейський Союз застосував кілька принципів ринкової реформи, таких як доступ, конкуренція, відокремлення та незалежні регулятори, щоб досягти високого рівня конкуренції. Для мінімізації перешкод для входу на ринок нових гравців, європейські законодавчі положення регулюють умови доступу до мережі для рівнів передачі та розподілу.

Деякі країни-члени вирішили вплинути на поведінку учасників ринку шляхом застосування стимулюючого регулювання у формі обмеження цін, яке обмежує цінову поведінку компаній під час встановлення тарифів для їхніх мереж. Більшість використаних регуляторних інструментів, таких як законне відкриття ринку та доступ третіх сторін, спрямовані на зміну структури ринку. Крім того, вертикальне розділення торгівлі та транспорту

(так званий анбандлінг) обіцяє зруйнувати застарілі ринкові структури.

З лібералізацією ринків з'явилися незалежні регуляторні органи на національному та європейському рівнях. Реструктуризація різних галузей промисловості супроводжувалася передачею регуляторних повноважень цим установам. Хоча перевага незалежних агенцій, таких як регулятори, над державними адміністраціями заперечується, ряд міркувань переконали уряди створити регулятори та наділити їх необхідними повноваженнями [1, с. 6].

Початком правового регулювання ринку природного газу ЄС можна вважати перші міжнародні договори, які склали основу інтеграції європейських країн. Зокрема, договір 1952 року про створення Європейського співтовариства вугілля та сталі та договір 1957 року про Європейську спільноту з атомної енергії (Євroatом) в деякій мірі заклали правові основи та визначили цілі енергетичної політики ЄС, оскільки в них мова йшла про міждержавне регулювання за допомогою інвестиційних програм у відповідних галузях. У 1986 році була схвалена Енергетична політика ЄС, яка визначила основні цілі до середини 1990-х років. 1 липня 1987 р. набрав чинності Єдиний Європейський Акт. Ст. 8а Акту встановила мету – заснувати до кінця 1992 року внутрішній ринок – простір без внутрішніх кордонів, у якому забезпечувався б вільний рух товарів, робочої сили, послуг і капіталу. Пізніше Європейська Комісія використовувала положення щодо внутрішнього ринку як правову основу для подальших законодавчих ініціатив щодо сектору природного газу [2, с. 288].

Наразі основним механізмом регулювання ринку природного газу Європейського Союзу є розробка директив, які розповсюдили режим і правила внутрішнього ринку ЄС на природний газ, серед яких слід виділити наступні:

Директиву 94/22/ЄС від 30 травня 1994 року про умови надання та використання дозволів на пошук, розвідку та видобуток вуглеводнів (Директива про ліцензування вуглеводнів). Дозволи на розвідку та видобуток природного газу (як традиційного, так і нетрадиційного) надаються на національному рівні відповідно до вимог прозорості та недискримінації Директиви щодо ліцензування вуглеводнів. Правила, що стосуються оренди прав на корисні копалини, а також дозволених термінів, місця та обсягів видобутку природного газу також встановлюються на національному рівні [3];

Директиву 2009/73/ЄС від 13 липня 2009 року щодо спільних правил внутрішнього ринку газу (Третя газова Директива), щодо якої Комісія видала ряд пояснювальних записок щодо режиму анбандлінгу в цілому, поділу власності (у тому числі стосовно фінансових інвесторів), доступу сторонніх осіб до сховищ, роздрібні ринки, роль контролюючих органів, винятки з певних положень режиму відокремлення та доступу третіх сторін та державні зобов'язання. Дозволи на будівництво, право власності, експлуатацію та з'єднання трубопроводів для транспортування та зберігання природного газу надаються на національному рівні відповідно до мінімальних вимог Третьої газової Директиви. На додаток Третя газова Директива вимагає від операторів систем транспортування та зберігання працювати безпечно та надійно, прозоро та недискримінаційно. Це включає зобов'язання створити достатню транскордонну пропускну здатність для інтеграції європейської інфраструктури передачі [4].

Ще одним важливим правовим елементом забезпечення енергетичної безпеки країн ЄС є Регламент безпеки постачання (за обмеженими винятками для Люксембургу, Словенії та Швеції), згідно якого держави-члени зобов'язані запровадити мінімальні стандарти для забезпечення того, щоб транспортні трубопроводи та сховища (та інша газова інфраструктура) могли задовольнити попит на газ протягом опалювальних періодів та у разі

порушення роботи єдиної найбільшої інфраструктури. Він також вимагає, щоб газові компанії були зобов'язані офіційно повідомляти національні органи влади про великі довгострокові контракти на постачання, які можуть мати значення для безпеки постачання [5].

Щодо імплементації наразі європейського законодавства в Україні, то слід вказати про реалізацію у вересні 2009 року та набуття чинності Третього енергетичного пакету, що включає три законодавчих акта у сфері газу:

1. Регламент (ЄС) № 713/2009 Європейського Парламенту та Ради від 13 липня 2009 р., що засновує Агенцію з питань співпраці регуляторів енергетики.

2. Регламент (ЄС) № 715/2009 Європейського Парламенту та Ради від 13 липня 2009 р. про умови доступу до мереж передачі природного газу та скасування Регламенту (ЄС) № 1775/2005.

3. Директива 2009/73/ЄК Європейського Парламенту та Ради від 13 липня 2009 р. стосовно спільних правил для внутрішнього ринку природного газу.

З імплементацією відповідних міжнародних документів вбачаються такі шляхи побудови енергетичного ринку як для підприємств держав-членів ЄС, так і для підприємств з третіх країн, що працюють в ЄС:

- розділення власності вертикально інтегрованих підприємств: газовидобувні підприємства повинні продати свої транспортні мережі незалежному операторові і не зможуть мати в ньому контрольного пакету;
- газовидобувні підприємства можуть залишатися власниками транспортних мереж, проте управління транспортною мережею в цьому випадку повинен здійснювати спеціально створений незалежний оператор системи;
- збереження вертикально інтегрованих підприємств, але їх діяльність контролюватиметься спеціальним наглядовим органом [6, с. 150].

В цілому наслідками модифікації існуючого механізму регулювання ринку природного газу ЄС у напрямку лібералізації, інтеграції національних ринків та створення Єдиного енергетичного ринку стало підвищення рівня конкуренції на ринку газу; забезпечення прозорості, доступу до необхідної інформації; гарантування доступу третіх сторін до національних та регіональних ринків; диверсифікація джерел постачання газу до Євросоюзу [5, с. 11].

Україна посіла друге місце у загальному рейтингу країн-учасниць за рівнем імплементації європейського законодавства із загальним показником 61%, поступаючи лише Чорногорії як зазначив наприкінці 2020 року директор Секретаріату Енергетичного Співтовариства Янез Копач. Найшвидше імплементація європейського законодавства відбувається у сфері природного газу (у звіті Енергетичного Співтовариства зазначають, що процес завершений на 84%) [7].

Враховуючи імplementовані принципи в національне законодавство відбулося реформування ринку природного газу шляхом прийняття Закону України «Про ринок природного газу» та передачу регулювання реалізації природного газу договірному інституту хоч із елементом впливу державного регулятора.

Так, в Україні постачання природного газу здійснюється відповідно до договору, за яким постачальник зобов'язується поставити споживачеві природний газ належної якості та кількості у порядку, передбаченому договором, а споживач зобов'язується оплатити вартість прийнятого природного газу в розмірі, строки та порядку, передбачених договором. Якість та інші фізико-хімічні характеристики природного газу визначаються згідно із встановленими стандартами та нормативно-правовими актами (ч. 1 ст. 12 Закону України «Про ринок природного газу») [8].

Наступним кроком стало створення незалежного регулятора: у вересні 2016 року був ухвалений закон України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг»

та створено Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП) як орган, що здійснює державне регулювання з метою досягнення балансу інтересів споживачів, суб'єктів господарювання, що провадять діяльність у сферах енергетики та комунальних послуг, і держави, забезпечення енергетичної безпеки, європейської інтеграції ринків електричної енергії та природного газу України [9].

Необхідною умовою для повноцінної роботи ринку природного газу був також анбандлінг. На сьогодні процес вже завершився: функції транспортування та розподілу газу, які вважають природними монополіями, відокремили від постачання, яке повинно здійснюватися на ринкових умовах.

На виконання статті 4 Закону України «Про ринок природного газу» та статті 17 Закону України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг» Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг як регулятор ринку газу в Україні має право вносити зміни до Типового договору постачання природного газу споживачам. Типовий договір затверджений постановою Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, від 30 вересня 2015 року № 2500 [10] з метою дотримання принципів європейського законодавства щодо недискримінації, вільного доступу до енергетичного ринку, прозорості тощо.

Висновки. Законодавство Європейського Союзу за останні десятиріччя пройшло значну трансформацію щодо регулювання постачання природного газу від дого-

ворів про створення та співпрацю шляхом об'єднання профільних організацій у співтовариства до створення міжнародних правил (регламентів, директив, нормативів) та закріплення відповідного регулювання на рівні національного законодавства членів ЄС.

Директивами ЄС запроваджено такі принципи на енергетичному ринку як лібералізація, інтеграція національних ринків, підвищення рівня конкуренції на ринку газу, забезпечення прозорості, недискримінації, доступу до необхідної інформації, диверсифікації джерел постачання газу до Євросоюзу.

Наразі Україною на шляху до вступу в Європейський Союз здійснено ряд заходів щодо прийняття Третього енергетичного пакету нормативних актів ЄС, зокрема його поступової імплементації в українське законодавство з метою дотримання керівних принципів та засад європейського законодавства на енергетичному ринку.

Крім того, наразі суттєвими змінами є створення спеціального профільного законодавства, прийняття Закону України «Про ринок природного газу», формування та початку роботи незалежного органу щодо нагляду за учасниками ринку (НКРЕКП), відокремлення Оператора ГТС та Оператора ГРМ з розмежуванням їх функціоналу, проведення процедури анбандлінг, закріплення договірного регулювання щодо постачання природного газу споживачам тощо.

При цьому залишається невирішеною проблема щодо надмірної зарегульованості енергетичного ринку, подолання значної ролі монополістів та створення конкуренції на ринку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Nadine Haase European Gas Market Liberalization: Oxford Institute for Energy Studies, 2008. 147 pages.
2. Гаряча Ю. П. Енергетична політика ЄС: актуальні питання для України (законодавчий аспект): Національний інститут стратегічних досліджень, 31. 07. 2013 р. URL: <http://old.niss.gov.ua/monitor/november09/04.htm>.
3. Directive 94/22/EC of the European Parliament and of the Council of 30 May 1994 on the conditions for granting and using authorizations for the prospecting, exploration and production of hydrocarbons. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A31994L0022>
4. Directive 2009/73/EC of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 concerning common rules for the internal market in natural gas and repealing Directive 2003/55/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32009L0073>.
5. Regulation (EU) 2017/1938 of the European Parliament and of the Council of 25 October 2017 concerning measures to safeguard the security of gas supply and repealing Regulation (EU) No 994/2010. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2017/1938/oj>.
6. Сквозняков П. Энергетическая вольница: веб-сайт. URL: <http://ntsu.com.ua/svit/3673.html>.
7. Звіт Енергетичного Співтовариства (Country Report 2021): веб-сайт. URL: <https://www.energy-community.org/implementation/Ukraine.html>.
8. Про ринок природного газу: Закон України від 09.04.2015 року № 27. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/329-19#Text>.
9. Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг: Закон України від 22.09.2016 року № 1540-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-19#Text>.
10. Про затвердження Типового договору постачання природного газу побутовим споживачам: Постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 30.09.2015 року № 2500. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1386-15#Text>.